

Tolgs gamla kyrkogård

Vidinge kontrakt

Växjö stift

Pernilla Wandestam
Smålands museum rapport 2007:139

© 2007 SMÅLANDS MUSEUM
VÄXJÖ 2007
ISSN1403-2902
PRODUKTION OCH DISTRIBUTION:
Smålands museum, Box 102, 351 04 Växjö
ALLMÄNT KARTMATERIAL: Medgivande 507-98-29

Innehåll:

Inledning	sid 3
Tolgs gamla kyrkogård	sid 9
Beskrivning av kyrkogården idag	sid 10
Sammanfattande bedömning och karaktär	sid 13
Ordförklaringar	sid 15

INLEDNING

Bakgrund

Svenska kyrkan har sedan kristendomens införande svarat för begravning och omhändertagande av döda. I varje socken har inrättats kyrkogårdar för ändamålet. I en stor del av Sveriges församlingar utgör kyrkogården den äldsta bevarade delen av församlingens anläggningar. Ofta har kyrkogården medeltida ursprung. Sedan Svenska kyrkan och staten skildes åt har kyrkan ansvaret för sina egna kulturarvsfrågor. Kunskapen om kyrkogårdarnas kulturhistoriska värden är dock fragmentariska. Detta medför att skötseln av den vigda platsen ofta saknar antagna riktlinjer eller vårdprogram där kulturarvshänsyn utgjort planeringsförutsättning. Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering av kyrkogårdar i Växjö stift.

Begravningsväsendet i Sverige är numera en statlig angelägenhet bekostad av begravningsavgiften men den utförs fortfarande som under tidigare århundraden. Varje församling eller samfällighet som önskar söka kyrkoantikvarisk ersättning för vården av kulturarvet måste före 2009 ha upprättat en av stiftet godkänd vård- och underhållsplanering. Denna planering skall visa hur kulturarvets värden skall bevaras. Det är såväl på församlingsnivå som på stiftsnivå nödvändigt att ha kunskap om det kyrkliga kulturarvet. Såväl kortsiktig som långsiktig planering är ett ansvar för båda. För stiftets innebär planeringen att bruka de gemensamma resurserna på ett ändamålsenligt sätt. Den kyrkoantikvariska ersättningen förutsätter en övergripande kunskap om de kulturhistoriska värdena för att medlen skall göra största möjliga kulturhistoriska nytta. Länsstyrelsen skall i sin myndighetsutövning stödja detta arbete samt har ett regionalt tillsynsansvar för kulturmiljövården.

På uppdrag av Växjö stift utför Smålands museum en inventering av kyrkogårdar/begravningsplatser inom stiftets del av Kronobergs län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och omfattar de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagens § 4. Lagen gäller begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet.

Syfte

Den översiktliga inventerings syfte är att:

- ta fram övergripande kunskap om kulturarvet som underlag för församlingens/ samfällighetens planering för och förvaltning av kyrkogårdar och begravningsplatser
- ta fram underlag för myndigheter och kyrkan regionalt för handläggning av kyrkoärenden enligt kulturminneslagen och olika finansiella stödsystem
- skapa ett gemensamt kunskapsunderlag för kulturhistorisk värdering och prioritering samt i sig utgöra ett samlat forskningsmaterial
- dessutom verka för ökad förståelse för kyrkogårdens kulturarv såväl lokalt som i kontakter mellan kyrkan och samhället

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m m (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans kyrkobyggnader, kyrkotomter och begravningsplatser vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen). Begravningslagen (SFS 1990:1144).

anger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När en gravanordning har blivit uppsatt, får den inte föras bort utan upplåtarens medgivande. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården

upplåtaren, alltså församlingen. Vidare säger lagen: Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, en familj, stilhistoria och begravnings-traditioner. I rapporten finns exempel på typer av gravvårdar som utifrån skilda kriterier bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande - material, konstnärligt utförande eller till en person- lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistoriskt värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Växjö stift, länsstyrelserna i Jönköpings, Kalmar, Kronobergs län samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältedel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som inte en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav endast en mindre del är presenterad i rapporten.

Fältarbetet och rapporterna har utförts av antikvarier David Fuchs, Jenny Svensgård, Jessica Wennerlund och Helena Åkerberg vid Smålands museum i Växjö. Rapporterna finns tillgängliga på Växjö stift, Länsstyrelsen i Kronobergs län, ATA, Smålands museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

KORT KYRKOGRÅRDSHISTORIK

En kyrkogård skiljer sig från en begravningsplats på så vis att den ligger i direkt anslutning till en kyrkobyggnad. En begravningsplats rymmer ofta ett kapell inom sitt område. I förhistorisk tid varierade gravskicket mellan brandgravar och jordbegravningar. Kristendomens införande innebar bl a att kremation av kroppar förbjöds. Längre begravdes människor i närheten av sina hem, men under medeltiden anlades kyrkogårdar i allt högre utsträckning kring kyrkorna. Kyrkogårdens område delades först upp mellan byarna, med byvisa begravningar, senare i hemman. Den medeltida begravningsplatsen bestod troligen av ängslika områden kring kyrkan där de välbärgades gravminnen i form av stenors, tumbor och hällar stod uppställda. Enklare människors gravar kunde markeras av en liten kulle eller ett träkors. Kyrkogården omgärdades vanligen av träbalkar med spåntak. I mitten av 1700-talet kom ett kungligt påbud om att kyrkogårdsmuren, eller bogårdsmuren som man då kallade den, skulle vara uppförd av gråsten utan bruk, alltså kallmurade. I början av 1800-talet tillät man att de murades med kalkbruk om de täcktes med tak. Reformationen innebar på många sätt en förändrad syn på det som hörde kyrkan till. Många kyrkogårdar lämnades vind för våg, murar revs och djuren betade fritt i markerna. Först under 1700-talet började man visa mer intresse för kyrkogårdarnas vård och utformning.

Före 1800-talet var det vanligt att människor av högre stånd begravdes inne i kyrkan, medan vanligt folk begravdes på anonyma allmänningar kring kyrkan. Under 1700-talets slut ökade protesterna mot begravningar i kyrkan då det ansågs ohygieniskt och orsakade stort obehag, speciellt sommartid. År 1815 beslöt Sveriges riksdag om att begravningsplatser skulle anläggas utanför städer och byar, också det av hygieniska skäl. Först efter 1815 blev det också mer allmänt förekommande med genomgripande planläggning av kyrkogårdarna med gångsystem och planteringar. Det blev också allt vanligare med planteringar av träd kring kyrkogården, sk trädkrans. Genom 1815 års förordning förbjöds definitivt begravningar inne i kyrkan. Kyrkogårdar och begravningsplatser uppdelades i områden där den dödes familj fick köpa gravplats, och områden som var gratis. Dessa senare områden kallades vanligen allmänna linjen. Här begravdes människor i den ordning de avled. Det innebar bl a att äkta makar inte blev begravda bredvid varandra. Fram till 1960-talet används denna typ av linjegravar. Under 1800-talets senare hälft blev det allt vanligare för samhällets arbetare och medelklass att skaffa sig egen gravplats och påkostad gravvård. Samtidigt blev de förmögna gravvårdar allt mer exklusiva. Vid ungefär samma tid började man anlägga kyrkogårdar med en mindre strikt utformning, än den tidigare, och med ett mer naturinspirerat utseende. Vid 1900-talets mitt anlades kyrkogårdar med en större anpassning till den lokala topografin och de lokala växtförhållandena, bl.a. tillkom många skogskyrkogårdar. I och med att man började använda moderna maskiner har skötseln av kyrkogårdarna delvis förändrats. Tidigare grusgravsområden har såtts igen och staket och andra detaljer har tagits bort för att underlätta arbetet. Under de senaste decennierna har minneslundar tillkommit på nästan samtliga kyrkogårdar.

VÄXJÖ STIFT – EN KORT HISTORIK

Småland och Öland var under tidigaste kristna tid knutna till stiftet i Hamburg- Bremen. År 1103 lyckades den danske kungen genom intrigerande med påven och tyska kejsaren tillskapa det nordiska ärkestiftet. Utbrytningen fick sitt biskopssäte i Lund och den nordiska kyrkoprovinsen styrdes under tre kvarts sekel från Danmark.

Stiftsbildningarna i den svenska delen av kyrkoprovinsen pågick dock samtidigt och när Uppsala, genom en påvlig skrivelse år 1164, blev ärkebiskopssäte bestod den nya svenska kyrkoprovinsen av fyra stift jämte Uppsala, nämligen Linköping, Skara, Strängnäs och Västerås. Sex år senare omtalas i ett gåvobrev en biskop i Växjö vid namn Balduin. Växjö stift måste därför ha tillkommit mellan 1164 och 1170.

Det nya stiftet tillskapades genom utbrytning från Linköpings stift och kom att omfatta Varend, Finnveden, och Njudung. Varendsdelen utgjordes av fem härader, Allbo, Kinnevald, Konga, Norrvidinge samt Uppvidinge. Finnveden bestod av Sunnerbo och Västbo medan Njudung var uppdelat i två härader, Västra och Östra Njudung.

Uppgifterna kring vilka områden som omfattades av den nyinrättade biskopsstolen i Växjö är dock inte entydiga då Växjöstiftets avgränsning mot Linköping relativt omgående blev föremål för en segdragen konflikt främst rörande de båda landen ”Finnveden och Njudung” vilka tillsammans med virdarnas land ”Värend” kom att utgöra en särskild lagsaga, den s.k. Tiohärads lagsaga. Tiohäradslagens kyrkobalk utgör en viktig källa till kunskap om samhällsförhållanden under de första kristna århundradena och var den gällande kyrkolagen i Växjö stift och angränsande delar av Linköpings stift långt fram i tiden. Kyrkobalken föreskrev de rättigheter och skyldigheter som gällde beträffande uppförande av kyrka och anskaffande av inventarier härtill samt tillsättning av präst och ansvaret för dennes ekonomiska bärning. Lagstiftningen innefattade också bestämmelser om biskopen och dennes uppgifter. Till dessa hörde framförallt vigning av präster och kyrkor men också ansvaret för läran samt utövandet av såväl administrativ som juridisk myndighet liksom ekonomisk förvaltning.

Företrädarna för det nyinrättade Växjöstiftet torde ha hävdatt att biskopsdömet borde sammanfalla med lagsagan. Från Linköpings stift sökte man uppenbarligen inskränka den nya stiftsbildningen till att endast omfatta Värend. Frågan kring stiftets utbredning kom slutligen att fastslås genom den påvliga legaten Vilhelm av Sabinas skiljedom 1248 genom vilken Finnveden och Njudung tilldelades Linköpingsstift medan Växjöbiskopen fick nöja sig med Värend. Därigenom kom Växjöstiftet att bli det i särklass minsta stiftet i den svenska kyrkoprovinsen med endast omkring 60 socknar. För stiftsledningen i Växjö innebar stiftets begränsade omfattning en motsvarande begränsning av ekonomiska resurser och inflytande.

Ungefär ett århundrade efter Växjöstiftets bildande konstituerades domkapitlet som i stiftsstyrelsen har varit rådgivande och ställföreträdande. Domkapitlets uppgift var främst att svara för gudstjänst och undervisning i domkyrkan.

År 1555, i samband med att Kalmar ordinarie domkapitel bildades, överfördes det gamla folklandet Finnveden till Växjö stift. Finnveden utgjordes då av Västbo, Östbo och Sunnerbo härad och hade dessförinnan tillhört både Skara och Linköpings stift.

När Jönköpings och Kalmars ordinarie dömen upphörde 1568 återgick man praktiskt taget till den gamla stiftsindelningen där områdena kring Jönköping, Tvetå, Vista och Norra Vedbo återfördes till Linköpings stift och Mo härad till Skara stift. Östbo och Västra Njudungs härader lades till Växjö stift dit också Östra Njudungs härad fogades från Linköpings stift. År 1621 fogades också Tvetå och Vista härader till stiftet i Växjö.

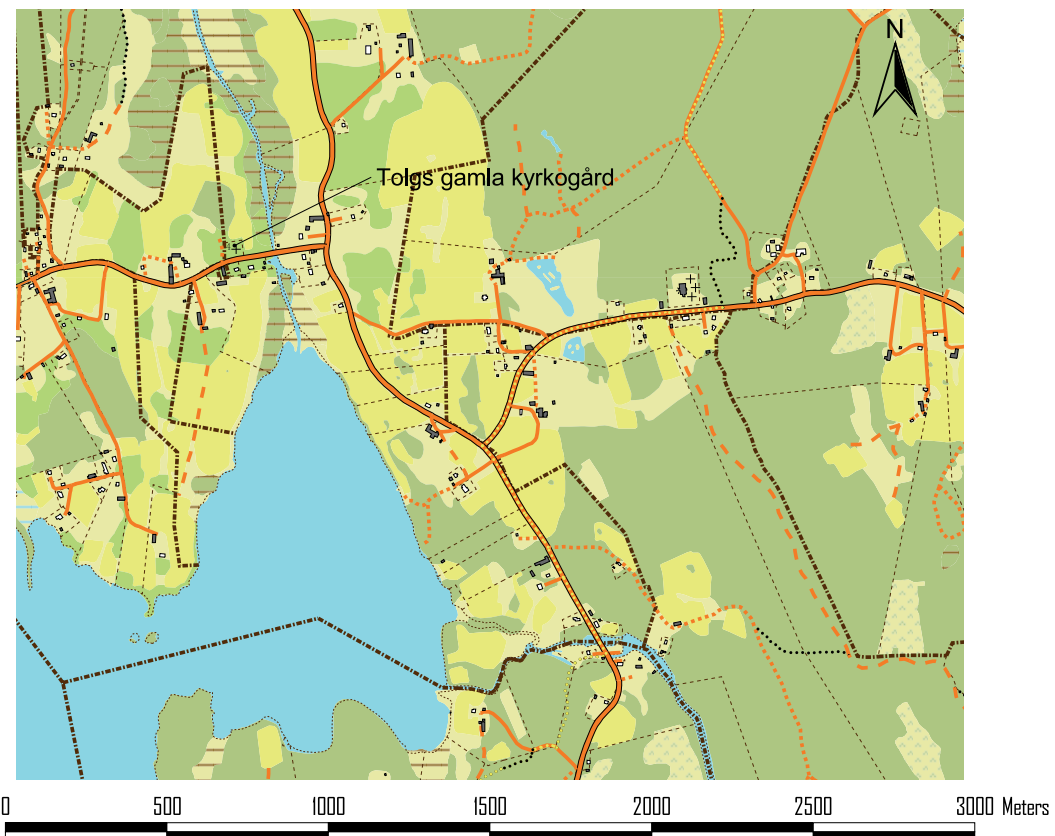
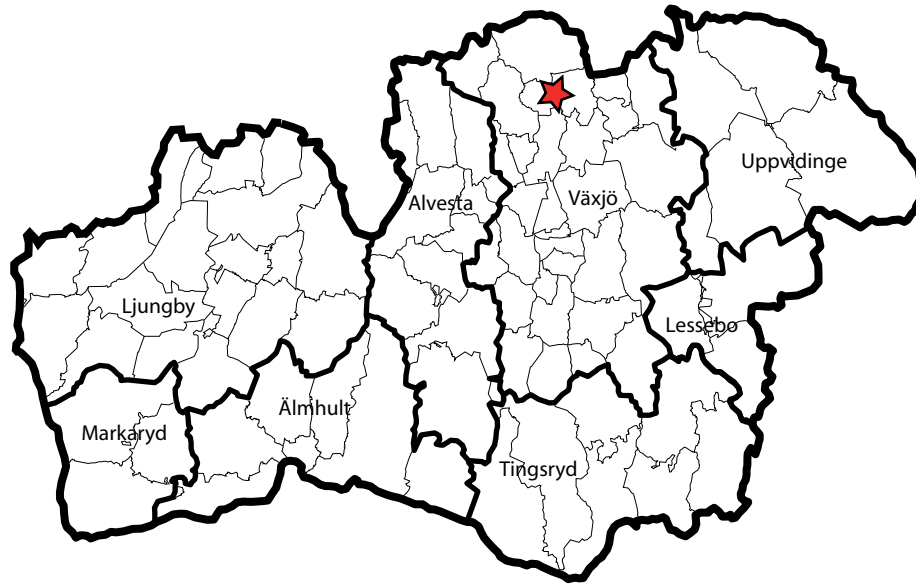
Denna indelning av stiftet bevarades fram till 1900-talets början då en väsentlig förändring av den yttre ramen kom till stånd och Kalmar stift bildat 1603, slogs samman med Växjö stift. Beslut i frågan fattades vid 1903 års riksdag. En sammanslagning skulle äga rum i samband med nästa biskopsvakans i något av de två stiftet. Detta realiserades sedan biskop Tottie i Kalmar avlidit varefter sammanslagningen ägde rum den 1 augusti 1915. Kalmar stift omfattades då av Handbörds, Stranda, Norra och Södra Möre härader samt Öland.

Av svenska kyrkans tretton stift kommer Växjö på femte plats såväl med avseende på areal som på folkmängd. Växjö stift omfattar sedan 1915 större delen av Småland samt Öland. De delar som ej innefattas av stiftet är Aspelands, Sevede och Tjust härader i norra delen av Kalmar län samt Södra och Norra Vedbo härader i nordöstra delen av Jönköpings län, som alla ingår i Linköpings stift, samt Mo härad i nordvästra Jönköpings län vilket är en del av Skara stift. Växjö stift är indelat i sexton kontrakt nämligen Kinnevald, Allbo, Sunnerbo, Konga, Vidinge, Tvetå, Vista, Östbo, Västbo, Västra Njudung, Östra Njudung, Norra Möre, Södra Möre, Stranda och Handbörd, Ölands norra samt Ölands södra kontrakt. Att kontrakten i officiella sammanhang ofta nämns i just denna ordning speglar stiftets utveckling med utgångspunkt från det gamla Värendsstiftet kompletterat med Kalmar stift.

Vid millenniumskiftet blev Svenska kyrkan ett eget trossamfund och statskyrkan i Sverige upphörde. Växjö stift har arbetat med den kyrkliga indelningen och strukturförändringar pågår där församlingar slås samman, eller delas. För närvarande har Växjö stift 222 församlingar. Stiftets minsta församling är Jälluntofta med knappt 60 kyrkotillhöriga och den största är Jönköping Sofia med 21 850 tillhöriga. I stiftet finns drygt 300 präster och drygt 100 diakoner.

TOLGS GAMLA KYRKOGÅRD

Tolgs gamla kyrkogård ligger i Tolgs socken, Vidinge kontrakt, Växjö kommun, Kronobergs län, Växjö stift.

TOLGS GAMLA KYRKOGÅRD

Kyrka och kyrkomiljö

Tolgs gamla kyrkogård ligger ca 2 kilometer väster om den nya kyrkan med tillhörande kyrkogård. Socknen omnämns för första gången 1282 i skriftliga källor och benämns då "Tholge" eller "Tolge". Den gamla kyrkan som legat på platsen uppfördes förmodligen under 1200-talet. Efter att den nya kyrkan byggts 1879 rev man den gamla kyrkan. Denna bestod av ett rektangulärt långhus som var byggt av sten. Vapenhus och sakristia var däremot uppförda i trä. I arkivmaterial finns uppgifter som tyder på att kyrkan från början ska ha varit helt uppförd i trä. Idag finns ett högre träkors som markerar var koret på kyrkan har legat och kyrkans grundplan markeras i markytan av stenar.

Kyrkogårdens historik

Under 1950-talet fördes diskussioner kring ett eventuellt uppförande av en kapellbyggnad på den gamla kyrkogården. I samband med detta utförs en undersökning av kyrkogården för att fastställa resterna av medeltidskyrkans grund samt för att få information om kyrkogården inför en planerad omläggning av densamma. Någon kapellbyggnad blir dock aldrig uppförd.

Av svaren ur en frågelista som sänts till församlingen 1949 framkommer följande om den gamla kyrkogården i Tolg. Här finns flera prästgravar över Anders Rubin, Johan Koraen, David Aspelin, Anders Hagelberg samt Aron Hallborg. Det finns inga andra griftegravar eller begravningsplatser som vårdas av församlingen. Kyrkogården nyttjas trots att det finns en ny kyrkogård och kyrka.

Händelseregister

1200-tal	Den gamla kyrkan byggs troligen under denna tid.
1879	Den nya kyrkan två kilometer öster om den gamla invigs av Prosten Jonas Ekedahl. Ungefär samtidigt riv den gamla.
1952	Undersökning utförd på gamla kyrkogården för att fastställa resterna av Tolgs medeltida kyrka inför en planerad omläggning av den gamla kyrkogården samt ett eventuellt uppförande av en ny kapellbyggnad.
1956	Invigning av ny klockstapel på gamla kyrkogården.
1960	Diskussioner inleds kring uppförandet av en kapellbyggnad på Tolgs gamla kyrkogård. Kapellet uppförs aldrig.

BESKRIVNING AV KYRKOGÅRDEN IDAG

Allmän karaktär

Gamla kyrkogården i Tolg är relativt stor och rektangulär till formen men indelas inte i några kvarter utan omtalas som en helhet. Gravstenarna är främst placerade längs med kyrkogårdens östra mur och i det sydvästra hörnet. På kyrkogården finns idag inga gångar utan hela området är gräsbevuxet. Runt kyrkogården ligger en stenmur och innanför denna växer en trädkrans. I kyrkogårdens nordvästra hörn står en klockstapel av klockbockstyp, uppförd 1956. Mitt på kyrkogården syns stenar vilka markerar var den gamla kyrkan stod. Ett träkors markerar också platsen för koret. Kyrkogården används än idag och består till mesta delen av låga rektangulära stenar från 1940-talet och fram till vår tid.

Omgärdning

Kyrkplatsen omges av en bred kallmurad stenmur, vilken både består av sprängsten och natursten. Den västra delen av muren är relativt hög, ca 150 cm. Även den norra och södra delen av kyrkogårdsmuren är relativt höga, men mot öster blir den lägre. Östra delen av muren är inte högre än 50 cm. Muren har på flera ställen rasat samman, dels mitt på den norra delen, dels i öster. Detta bör åtgärdas. För att undvika fler ras bör man rensa undan det sly som växer på och alldeles intill muren då rötterna till dessa kan spränga undan stenarna från dess plats. Om kyrkogården utvidgats något med åren finns i arkivmaterialet inga uppgifter om.

Ingångar

Kyrkogården har endast en ingång vilken är placerad mitt på den södra kyrkogårdsmuren. Muren har precis intill ingången vinklats in mot kyrkogården. Öppningen har försetts med två sirligt smidda grindar vilka är upphängda på huggna granitstolpar.

Kyrkogården används än idag och består till mesta delen av låga rektangulära stenar från 1940-talet och fram till vår tid.

Kyrkogården har endast en ingång vilken är placerad i södra kyrkogårdsmuren.

Kyrkogården omgärdas av en kallmurad stenmur.

Vegetation

Kyrkogården omgärdas av en trädkrans som består av lönn, lind, ask och alm. Centrerat på kyrkogården står fyra oxlar placerade i en kvadrat. Gravområdet är helt gräsbevuxet och här finns därför inga grusade gångar.

Gravvårdstyper

Kyrkogården består av ett större antal gravvårdar där de flesta av dem håller en låg skala. Gravvårdarna har placerats främst längs med den östra kyrkogårdsmuren samt i det sydvästra hörnet av kyrkogården. De material som använts mest är diabas samt grå och röd granit. Inslag av hallandia och marmor förekommer. De flesta av gravvårdarna är låga rektangulära gravvårdar från 1940-talet och fram till våra dagar. Gravvårdarna är uppställda i raka nordsydliga gravlinjer. Den äldsta gravvården på kyrkogården med tydliga inskriptioner är från 1763 och är en grovt uthuggen sten med flera inskriptioner vilka vid inventeringen var svåra att tyda. Överst gick att läsa "I H S".

Några andra gravvårdar som utmärker sig lite extra på kyrkogården är bland annat en gravvård vilken står mitt för den norra kyrkogårdsmuren. Det är en högre granitvård vilken kröns av ett kors. Detta kors har gått av och hålls upprätt av en sten. Över inskriptionerna har man fällt in en medaljong föreställande "Natten" av Thorvaldsen. Alldeles intill denna gravvård står en högre grå granitvård rest 1857. Gravvården står på en sockel

Ovan: Häll med tillhörande stenram och grusbelagda gravplats.
Till vänster: Kyrkogårdens äldsta gravsten från 1763.

Högre gravvård dekorerad med Thorvaldsenmedaljong.

Monumental gravsten rest på 1870-talet.

Denna vård är rest 1857.

och får upptill en spetsig avslutning. Troligtvis har i toppen tidigare funnits ett kors vilket under tidens gång gått av och försvunnit.

På kyrkogården finns under inventeringen tre gravvårdar med tillhörande stenram. En av dessa finns i det sydvästra hörnet av kyrkogården och innesluter en större granithäll. Gravplatsen är fortfarande grusad men gräs börjar växa upp på platsen. Hällen är från 1930-talet och fasad i kanterna. Över inskriptionerna har stenen dekorerats med stiliserade blad samt en stjärna. I denna del av kyrkogården står också en lite mindre sandstensvård med infälld marmorplatta vilken försetts med inskriptioner. Upptill avslutas den i ett överliggande parti med en centrerad rundbågeform samt två spetsar i ytterkanterna. Alldeles ovanför marmorplattan finns under inventeringen ett runt uthugget hål vilken tidigare säkerligen varit försedd med en av Thorvaldsens fyra medaljonger. Dessutom har vården troligtvis också varit försedd med ett kors på toppen vilket även det är borta. Alldeles i det sydvästra hörnet står en stor monumental grå granitvård från 1870-talet.

Titlar och ortsnamn förekommer i hög utsträckning på kyrkogården, medan psalmhänvisningar och bibelord är sparsamt förekommande. Bland de titlar som omnämns finns hustrun, trädgårdsmästaren, professor contratsprost, fabrikör, lantbrukare granitarbetaren och hovpredikanten. Ortsnamn som går att finna är Sörle, Davidslund, Perstorp, Norragärde och Lanna. Kortare ord såsom ”Älskad – Saknad”, ”Varför?” och ”I väntan på den första uppståndelsen” förekommer också på kyrkogården.

Kulturhistorisk bedömning och karaktär

Kyrkogården har en heterogen karaktär med gravvårdar från många tidsåldrar. Trots detta håller de flesta gravvårdar en relativt låg skala med enbart ett fåtal högresta stenar. Vid uppförandet av nytillskott behöver de inte vara så strikt reglerade, men hänsyn bör tas till den låga skalan och de intelligande gravvårdarna. Genom sina hantverksmässiga, konsthistoriska och lokalhistoriska värden är en del av kvarterets gravstenar extra kulturhistoriskt intressanta. Dessa bör i möjligaste mån bevaras på kyrkogården sedan det att gravrätten gått ut, alternativt återanvändas.

Det är viktigt att bevara grusbelagda gravplatser med sina omgärdningar liksom gravar där endast omgärdningen kvarstår. Dessa kan med önskvärdhet återställas till ursprungligt skick med grus.

Den gravvård vilken är smyckad med Thorvaldsens medaljong samt de gravvårdar från 1763 och 1819 bör, om så inte redan är fallet, föras upp på församlingens inventarielista då de är extra kulturhistoriskt intressanta.

SAMMANFATTANDE BEDÖMNING OCH KARAKTÄR

På Tolgs gamla kyrkogård har människor begravts från medeltiden och fram till våra dagar vilket gör att platsen har en lång tradition som religiöst centrum i bygden. Kyrkogården är relativt stor och omgärdas av en vällagd stenmur samt en trädkrans. Ingång till kyrkogården finns i söder. På kyrkogården finns idag enbart en klockstapel. Kyrkogården är inte indelad i några kvarter utan omtalas som en helhet. Att kyrkogården utvidgats finns inga uppgifter om.

En vandring på kyrkogården visar på ett varierande synsätt när det gäller begravningstraditioner. Gravvårdarna vittnar om ett skiftande ideal och många gånger om en stor hantverksskicklighet. De rymmer en mängd information om person- och lokalhistoria i form av personnamn, ortsnamn och titlar. På Tolgs gamla kyrkogård förekommer titlar som soldaten, smedsmästare, konduktören, korpral, åkeriägare och riksdagsmannen vilka alla vittnar om kunskaper, näringar och samhällsfunktioner som funnits i trakten.

Bland kyrkogårdens gravvårdar finns högresta påkostade gravvårdar från 1800-talets slut samt lite lägre gravvårdar med mer enkla och grovt uthuggna uttryck. Den allra äldsta stenen med inskriptioner är från 1763. De flesta gravvårdarna är dock låga rektangulära uppförda i grå och röd granit och härrör från 1940 talet och framåt.

Några gravvårdar har tillhörande omgärdning i form av stenramar. Det är viktigt att bevara den grusbelagda gravplatsen med sin omgärdning liksom gravar där endast omgärdningen kvarstår. Bruket med grusgravar var vanligt förekommande på våra kyrkogårdar fram till 1950-talet och utgör idag en viktig länk till kyrkogårdens historia.

Som på många mindre landsortskyrkogårdar har omsättningen på gravvårdar varit stor vilket bidragit till den uppblandade karaktär vilken möter dagens kyrkogårdsbesökare. Detta gör att kyrkogården inte överlag är mindre känslig för nytillskott. Dessa bör dock utformas och placeras med varsamhet och hänsyn till de befintliga gravvårdarna. Ett alternativ till att uppföra nytillskott är att återanvända gravvårdar sedan det att gravrätten gått ut. Detta för att behålla karaktären på kyrkogården samt bibehålla de stenar vars konsthistoriska och hantverksmässiga värden är av extra kulturhistoriskt intresse. Innan omgravning ska gravvården dokumenteras genom anteckningar och fotografier. Även tidpunkt för omgravning ska noteras.

ARKIV OCH LITTERATUR

Följande arkiv och litteratur har nyttjas i samband med inventeringen.

Antikvarisk- topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm.
Handlingar från Kungliga Byggnadsstyrelsen är inkluderade.

Klipparkivet vid Smålands museum: Tolg kyrka

Topografiska arkivet vid Smålands museum: Växjö kommun Byggärenden, Tolg kyrka.

Vassi Heidi, red, 1998, *Kyrkobyggnader i Kronobergs län*, Länsstyrelsen i Kronobergs län.

Ordförklaringar

Högrest smal eller monumental gravsten

Denna typ av gravsten var vanlig under 1800-talet och fram till omkring 1920-talet. Ofta huggen i diabas eller grå granit. Monolit kallar vi den stora högresta gravvård som är huggen ur en enda sten.

Obelisk

Obeliskerna är en symbol över ära, redlighet och ståndaktighet. Den är ofta huggen i diabas och var vanlig under

hela 1800-talet. En bruten obelisk, kolonn eller den avhuggna trädstammen symboliserar den hejdede livsgärningen.

Låga smala gravvårdar

Ofta huggna i diabas och var vanliga från 1910-talet och fram till tiden kring 1900-talets mitt.

Låg rektangulär gravvård.

Den låga rektangulära gravvården blev vanlig under tiden efter andra världskriget och är fortfarande en allmänt förekommande modell. Gravstentypen har tillverkats mest i grå granit, men diabas var vanlig fram till 1960-talet. Från och med den tiden började den låga rektangulära gravstenen även huggas i röd granit, en typ som var mycket vanlig under 1900-talets andra hälft. Labradorgranit är en annan stensort som numera också används.

Låg bred gravvård

Gravvård som ofta övergår i en stenram och som är rest på familjegravar. Var vanliga från 1920-talet och några decennier framåt.

Fri form

Under 1900-talets slut fick gravstenen nya former. Stenar i t ex hallandsgnejs (hallandia) eller labradorgranit blev vanliga och de fick mer oregelbundna och fria former.

Marmorkors

Vanligast är det låga enkelt utformade marmorkorset som ofta är placerad på ett barns eller en ung människas grav. De blev vanliga kring 1900-talets mitt och används fortfarande idag.

Liggande natursten

Liggande natursten som är vanlig vid urngravar. Vanlig sedan den tiden omkring 1980-talet då urnlundar började anläggas på kyrkogårdarna.

Smideskors

Smideskorset har funnits under flera århundraden och tillverkades av den lokala smeden. De finns därför i olika modeller beroende på vem som tillverkat dem och vad som var modernt för tiden.

Gjutjärnskors

De blev vanliga i och med industrialismens utveckling kring 1800-talets mitt. Gravvårdarna tillverkades på lokala järnbruk efter modeller som var vanliga i hela Sverige.

Häll

Hällar finns såväl i gjutjärn som i sten. Hällen som företeelse har varit vanlig under flera århundraden såväl inne i kyrkan som utanför. Det finns även små kvadratiska hällar som är vanliga på gravar inom allmänna linjen eller som finns i familjegravar.

Kulturgrav

Gravplats som skall bevaras med stöd av kulturminneslagen och kulturminnesförordningen.

Thorvaldsen medaljonger

Thorvaldsen, Bertel (1770-1844) var en dansk skulptör vars konstverk blev populära motiv till prydnad på gravstenar. Det var motiv som bland annat "Natten", "Dagen", "Uppståndelseängel" och "Thanatos" som användes som förlagor till medaljonger som mångfaldigades. Medaljongerna hittar vi på gravstenar från 1800-talets andra hälft i hela Sverige.

Allmän linje/linjegravar

Kostnadsfria gravplatser som disponerades av en person i tjugofem år. I de allmänna linjegravskvarteren kunde man inte välja gravplats utan de döda begravdes i ensamgravar som lades efter varandra i kronologisk ordning. Graven märktes ofta ut med en enkel gravvård i form av träkors, små kvadratiska hållar eller mindre stående gravvårdar. Gravsättning enligt detta system upphörde 1964.

Stenram, staket och häck

Olika sätt att omgärda gravplatsen som blev vanliga på 1800-talets slut och var vanliga ända fram till 1900-talets mitt. Gravplatsen täcktes med grus eller singel som krattades i mönster och omgärdades av häckar, stenramar, järnstaket eller pollare mellan vilka kedjor är fästa.

Gravkulle

Graven märktes ut med en kulle som formades av jord. Kring kullen hölls marken ren från gräs och på upphöjningen planterades städsegröna växter som vintergröna eller murgröna. Detta var det vanligaste sättet att märka ut en gravplats under 1800-talets slut ända fram till 1900-talets mitt. Ovanför gravkullen placerades ett enkelt träkors eller gravstenen. Pärلكransar placerades ibland på kullen.

Trädkrans

Kring kyrkogården är ofta en krans av lövträd planterad. Ibland blandade trädsorter, ibland av en sort. Träden kan vara planterade av församlingsborna och kanske kom de från olika gårdar i socknen.

Vallmur

Mur där stenvallens insida stöds av en gräsbevuxen jordvall.